

nal Habyarimana tarafından bir darbeye devrildi. Habyarimana 1978, 1983 ve 1988 seçimlerini de kazanarak devlet başkanlığını sürdürdü.

1990'da mülteci Tutsiler'den oluşan Ruanda Vatansaver Cephesi isyan ederek Ruanda'nın kuzeyini ele geçirince ülkede iç savaş çıktı. 1993'te Ruanda yönetimiyle isyancılar arasındaki ateşkes, devlet başkanı Juvenal Habyarimana'yı taşıyan uçağın 1994'te düşürülmesi, devlet başkanının ölümüyle sona erdi ve Hutu çoğunluğuna mensup silâhlı güçlerce "Ruanda soykırımı" olarak bilinen katliam başlatıldı. Nisan ve temmuz (1994) arasındaki üç aylık süre içerisinde çoğunluğu Tutsiler'den ve ılımlı Hutular'dan oluşan 1 milyona yakın Ruandalı öldürüldü. Buna rağmen Ruanda Vatansaver Cephesi aynı yıl ülkenin büyük kısmını hâkimiyeti altına aldı. Bu esnada Hutular'a mensup 2 milyondan fazla kişi komşu ülkelere iltica etti. Birleşmiş Milletler'in Kasım 1994'te kurduğu Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi soykırım suçlularını çeşitli cezalara çarptırdı ve ülkede geçici bir istikrar sağlandı. Yedi yılda bir yapılan seçimler yoluyla başkanlık sistemiyle yönetilen Ruanda'da 1994'teki soykırımın ardından başkan seçilen Pasteur Bizimungu 2000 yılında görevinden istifa edince devlet başkanlığına getirilen Paul Kagame 2003 ve 2010 seçimlerini arka arkaya kazanarak halen görevine devam etmektedir. Günümüzde Ruanda'da toplumun % 85'ini Hutular, % 15'ini Tutsiler oluşturur. Ruanda halkının % 93'ü Hıristiyan, % 5'i Müslümandır.

Ülkede İslâmiyet. Ruanda toprakları ancak 1890'lardan itibaren içlerinde Müslüman tâcirlerin de bulunduğu tüccarlara açıldı. Böylece Doğu Afrika'nın sahil bölgelerindeki Müslümanlar Ruanda halkıyla doğrudan ticaret yapmaya başladı. Özellikle Zengibar'ın önemli bir Müslüman ticaret merkezi olması Ruanda'da İslâm'ın yayılmasında rol oynadı. Zengibarlı Müslümanlar Ruanda'nın doğu sınırında Kefura adı verilen ilk ticaret merkezi kurdular. Ruanda'da İslâmiyet Müslüman tüccarlar vasıtasıyla yayılmaya başladı. Ruanda'ya İslâm'ın girişi hakkında bilinenler büyük ölçüde Avrupalı seyyah ve misyonerlerin verdikleri bilgilere dayanmaktadır. 1890'lara kadar yabancılara kapalı olan Ruanda'ya ilk gelen Batılı gazeteci ve kâşiflerden Henry Morton Stanley hatıralarında (1876 ve 1889 yılları) Müslüman Arap tüccarların Ruanda sınırlarına gelmesiyle ilgili ilk bilgileri verir ve Ahmed İbrâhim adlı Müslüman bir tâcirden bah-

Gakenge'da Ömer b. Abdülaziz Camii – Ruanda

seder. 1894'te işgalci Alman ordusuyla birlikte Ruanda'ya Doğu Afrika'nın sahil bölgesinden Müslüman askerler de geldi. Alman sömürge yönetiminde çalışan Müslüman öğretmenler ve memurlar da Ruanda'da İslâmiyet'in yayılmasında etkili oldular. Müslüman tüccarlar özellikle Tebure, Tanga ve Bukuba gibi komşu yerleşim merkezleri vasıtasıyla Ruanda'ya nüfuz ettiler ve 1901'de o dönemde ülkenin başşehri olan Nyanza, ardından Kivu gölü kıyısında bir ticaret merkezi kurdular. Misyoner kayıtlarından, 1910'lara gelindiğinde Ruanda'da Arap ve Sevâhilî Müslümanların sayısının arttığı ve İslâm kültürünün yayıldığı anlaşılmaktadır. Müslümanlar 1908'de kurulan yeni başşehir Kigali'de ilk camilerini 1914'te inşa ettiler. Bir müddet sonra Alman sömürge yönetimi Ruanda'da İslâm'ın yayılmasından rahatsız oldu ve buna karşı bazı önlemler aldı, Hıristiyan misyonerleri teşvik etti.

Ruanda'da İslâmiyet, Doğu Afrika ülkelerinde olduğu gibi bazan siyasî açıdan etkin ve önemli roller üstlenmiş olsa da fazla yaygınlık kazanmamıştır. Ülkede İslâmiyet, misyoner teşkilâtları ve yönetimin iş birliğiyle aldıkları önlemler neticesinde putperest-animist kabilelerin hâkim olduğu kırsaldan ziyade, Kigali ile Butarame gibi şehirlerde ve "Sevâhilî mahalleleri" adı verilen belirli bölgelerde yayıldı. Alman sömürge yönetimi altındaki Ruanda kralları da yeni Müslüman olanların aile ve kabileleriyle yaşamasına engel olarak İslâm'ın yayılmasına karşı tedbirler aldılar. Bu dönemde resmî eğitim kilise okulları tarafından verildiğinden Müslümanların ayrı eğitim müesseseleri kurmalarına müsaade edilmedi.

Müslümanlar, 1962'de Ruanda'nın bağımsızlığını kazanması ve Arap devlet-

leriyle iyi ilişkiler kurmasının ardından eğitim ve İslâm'a davet hususunda daha özgür bir ortama kavuştu. Juvenal Habyarimana döneminde Kigali'de cami ve Arapça İslâmî eğitimin yapıldığı bir liseden oluşan kültür merkezi kurdular. Bu merkez aynı zamanda çeşitli yayımlar yapmaktadır. Günümüzde Ruanda'da pek çok cami ve İslâmî cemiyet vardır. Müslümanlar özel okullar açabilmekte olup ramazan bayramı devlet tarafından resmî tatil olarak kabul edilmiştir. Özellikle 1994 katliamının ardından Ruanda'da ihtidalar artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Brelvi, *Islam in Africa*, Lahore 1964, s. 522-523, ayrıca bk. İndeks; *The Cambridge History of Africa* (ed. M. Crowder), Cambridge 1984, VIII, 734-735, ayrıca bk. İndeks; Abdülmelik Avde v.dğr., *el-‘Arab ve İfrîkiyâ*, Beyrut 1987, s. 32-36, 151, 156-158; *Târihu İfrîkiyâ el-‘am*, Paris 1988, III, 513-516, ayrıca bk. İndeks; Muhammad Zuhi Yakan, *Almanac of African Peoples and Nations*, New Brunswick 1999, s. 22, 95, 361-362, 682-683; Ali A. Mazrui, *Afrikalılar: Üç Farklı Kültürel Miras* (trc. Yusuf Kaplan), İstanbul 1992, s. 99, 203, 205; E. Isichei, *A History of Christianity in Africa*, London 1995, s. 246-247; M. Ben Arrous, "Le génocide rwandais dans la presse de Dakar", *Médias et conflits en Afrique*, Paris 2001, s. 89-116; T. Longman, "Rwanda", *Countries and Their Cultures* (ed. M. Ember – C. R. Ember), New York 2001, III, 1872-1883; R. E. Gribbin, *In the Aftermath of Genocide: The US Role in Rwanda*, New York 2005; R. J. Reid, *A History of Modern Africa: 1800 to the Present*, Chichester 2012, s. 52-53, 168, 172, 180, 221, 262, 264, 278, 336, 341, 344, 347, 349; R. M. Benda, *The Test of Faith: Christians and Muslims in the Rwandan Genocide* (doktora tezi, 2012), The University of Manchester; Omar Hassan Kasule, "Muslims in Rwanda: A Status Report", *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 133-144; Muhammed Süleyman el-Kâidi, "Kışşattı dühûlî'l-İslâm ilâ Rû'anda", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, VII, Trablus 1995, s. 525-547; Muhammed Süleyman, "Rû'anda", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 2004, X, 19-22.

CENGİZ TOMAR

RÛHÎ el-HÂLİDÎ

(bk. HÂLİDÎ, Rûhî).

RÛZBEYÂNÎ

(روزبایانی)

Muhammed Cemil Bendî
b. Melâ Ahmed Bekr Rûzbeyanî
(1913-2001)

Iraklı tarihçi.

2 Temmuz 1913 tarihinde Kerkük vilâyetine bağlı Karahasana nahiyesinin Furkân köyünde doğdu. Goran kabilesinin Rûzbeyanî aşiretine mensuptur. İlk eğiti-

mini babasının ders verdiği medresede aldı. Daha sonra öğrenimine ailenin göç ettiği Bâdâvâ köyünde, ardından babasının imam tayin edildiği Süleymaniye'deki el-Câmîu'l-kebir'de sürdürdü, Farsça ve Türkçe öğrendi. 1924'te Süleymaniye, İngilizler tarafından işgal edilince ailesi tekrar Bâdâvâ köyüne döndü, babası ertesi yıl Kerkük'teki Ferhâd Camii'ne hatip ve müderris olarak tayin edildi. Babası bu görevinden alınca gittikleri Bâdâvâ'da resmî ilkokuldan mezun oldu. Ailesi 1928'de Furkân köyüne döndü, Rûzbeyânî burada, daha sonra Kerkük'te akrabası Melâ Yûsuf Rûzbeyânî, Erbil'de Melâ Abdullah Beytûvânî, Uveyne köyünde Melâ Osman, Kefrî'de Müftü Muhammed Saîd Efendi'den ders aldı. General Bekir Sıdkî'nin Musul'da bir suikast sonucu öldürülmesiyle ilişkisi bulunduğu iddiasıyla 1937'de tutuklanıp Huveyce'de iki yıl hapis yattı. Ardından Kerkük'te adli kontrol kaydıyla serbest bırakıldı. Burada derslerine devam ettiği ve yardımcılığını yaptığı Şeyh Rızâ Vâiz'den 1942'de icâzet aldı. Aynı yıl Kerkük'te tekrar tutuklandı ve önce Semâve'de, ardından Amâre'de hapis yattı, 1944'te serbest bırakıldı. Hapisteyken *Şerefnâme* ve *Târîhu's-Süleymâniyye*'yi Arapça'ya tercüme etti. Hapisten çıktıktan sonra Kerkük'ün güneyindeki Menâre köyünde kardeşi Melâ Muhammed Emîn'in yanına gitti; iki yıl kadar gündüz çocuklara ve akşamları yetişkinlere okuma yazma öğretti. 1948'de Musul çevresindeki Rûzbeyânî aşiretinin köylerini dolaştı, şeceresini araştırdı. Kerkük'e dönünce tutuklanıp Nakretü's-Selmân ve Nâsiriye'ye sürgüne gönderildi. 1950'li yıllarda Sa'diye'de, Dâkûk, Kût, Basra, Mendelî (Bendenicîn) ve Kerkük'te imam-hatiplik ve müderrislik yaptıktan sonra bu görevden ayrıldı. Temmuz 1958'de bir darbe ile krallığa son verip cumhuriyeti ilân eden General Abdülkerîm Kâsım'ı ertesi yıl bir cuma hutbesinde eleştirdiği için tutuklanıp on beş ay kadar Nâsiriye'de hapis yattı. Yeni yönetimin kültürel ve ekonomik haklar alanında vaad ettiği sözlerin tutulmaması üzerine Molla Mustafa Barzânî'nin 11 Eylül 1961'de başlattığı bağımsızlık hareketinin ardından onun yanında yer aldı ve Cemîrizân, Bâsere, Karadağ, Mâvit gibi yerlerde kadılık ve devrim temyiz mahkemesi üyeliği yaptı. Barzânî ile merkezî yönetim arasında 1964'te yapılan anlaşmadan sonra İran'a giderek Serdeşt ve Sakız'da bir süre kaldıktan sonra 1979'a

kadar Tahran'da ikamet etti. Tahran Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde hocalık, İran Enformasyon Bakanlığı'na bağlı Kürtçe yayın yapan bir radyoda yazarlık ve mütercimlik yaptı. İran İslâm Devrimi'nin ardından Senendec şehrine yönelik askerî harekâtı eleştiren konuşması yüzünden başına geleceklerden endişe edip Irak elçiliğine sığındı ve gizlice Irak'a döndü. el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-İrâkî bünyesindeki el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Kürdî'ye üye seçildi. Mart 1994'te Arap Birliği'ne bağlı Arap Tarihçileri Birliği tarafından altın madalya ile ödüllendirildi. Son otuz yılda sadece ilmi araştırmalarla ilgilenip siyasî faaliyetlerden uzak duran Rûzbeyânî münzevi bir hayat yaşadığı Bağdat'taki evinde 27 Mart 2001 tarihinde öldürüldü. Rûzbeyânî'nin Kürdistan'daki siyasî hareketlerle ilgisi ve yazıları dolayısıyla merkezî yönetimin şimşeklerini üzerine çektiği söylenir.

Bağdat'taki el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Kürdî'de yıllarca çeşitli komisyonlarda görev yapan Rûzbeyânî, Mehmed Emin Zekî Bey'in *Hulâseyeki Târihê Kürd u Kürdistân* adlı eserinin büyük bir kısmının tashihini yapmış, Irak, İran, Lübnan ve diğer bazı ülkelerde çıkan gazete ve dergilerde Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçe makaleler yazmıştır. Bölgedeki yerleşim merkezlerinin tarihine dair yazdığı eserlerde şehirler ve çevrelerinin gelişimi, eski eserleri, âlimleri, şair ve edipleri, sosyal, ekonomik, dinî ve ilmi durumu hakkında bilgi vermiştir. Eserlerinde Kürtçe, Türkçe, Arapça, Farsça birçok kaynaktan verdiği dipnotların bazan asıl metni aşan bir hacme ulaştığı görülür. Rûzbeyânî'nin tarihçiliğinin öne çıkan bir diğer yanı da Kürt emirlikleri hakkında bilinmeyen hususları ortaya çıkarması, Kürtçe, Farsça ve Türkçe birçok eseri Arapça'ya tercüme etmiş olmasıdır. Tarihçi Kemal Mazhar Ahmed, Rûzbeyânî'nin Kürt tarihçiliğinde bilgi derleme bakımından önemli hizmet gördüğünü belirtmekle birlikte bu çalışmaların bilimsel inceleme yöntemlerinden mahrum olduğuna işaret eder (*Tarihin Tarihi*, s. 89).

Eserleri. Telif. Kürtçe: *Fermânrevâyê Mukriyân* (Mukriyân hâkimleri, Bağdat 1992); *Devletekânî Hasneviyye û Ay-yârî* (Hasneviyye ve Ayyâriyye devletleri, Bağdat 1996); *Çâr Devletê ne Nâsrâviyyê Kurd* (Bilinmeyen dört Kürt devleti, Erbil 2000); *Velâte ket bâşter benâse* (Toprağını iyi tanı, Erbil 2005). **Arapça. 1. Dâkûk fi't-târîh.** Önce *Mecelletü'l-Mecma'i 'il-*

miyyi'l-Kürdî'de yayımlanmış (X, 1983, s. 369-464), daha sonra kitap halinde basılmıştır (Bağdat 1983; Süleymaniye 2004). **2. el-Ma'rûfûn mine'r-Rûzbeyâniyye fi'l-kütübi't-târîhiyye** (Bağdat 1984). Bu eser de önce makale olarak yayımlanmıştır (*Mecelletü'l-Mecma'i 'il-'ilmiyyi'l-İrâkî*, sy. 11-12, 1984, s. 275-388). **3. Müdün Kürdiyye kadîme: Târîhuhâ, cuğrâfiyyetühâ, ricâlühâ ve 'ulemâ'ühâ.** Dâkûk, Mendelî, Dînever, Hânîkin ve Akrâ şehirlerinin tarihiyle ilgilidir (Süleymaniye 1999). **4. Mendelî fi't-târîh kadîmen ve hadîşen** (Süleymaniye 1999, 2004). Arapça, Türkçe ve Farsça kaynaklardan faydalanarak yazılmış bir şehir tarihidir. Eser daha önce makale halinde neşredilmiştir ("Bendenicîn [Mendelî] fi't-târîh kadîmen ve hadîşen", *Mecelletü'l-Mecma'i 'il-'ilmiyyi'l-Kürdî*, VII, 1980, s. 305-439).

Tercüme: Rûzbeyânî, Kürtçe ve Türkçe'den bazı eserleri Arapça'ya çevirmiştir. **1. Mehmed Emin Zekî Bey, Târîhu's-Süleymâniyye ve enhâ'ihâ** (Bağdat 1370/1951; Süleymaniye 2002). Bu çeviri, müellifi yanında tercümesini tavsiye eden Muhammed Behcet el-Eserî ve Abdürrezzâk el-Hasenî tarafından gözden geçirilmiştir. **2. Şeref Han el-Bitlisî, Şerefnâme** (Bağdat 1372/1953; Dımaşk 1996, 2007). Eserin notlar ilâvesiyle tam tercümesi olup Vladimir Véliaminof-Zernof'un neşrinde (Saint Petersburg 1860-1862) soru işareti konulan yerlerle özel adlar ve çeşitli konulardaki hatalar tashih edilmiş, kişi ve yer adları hakkında bilgi verilmiş, eserdeki Farsça ve Türkçe şairlerin önce asılları kaydedilmiş ve daha sonra Arapça'ya tercüme edilmiştir. **3. Refik Hilmi, Müzekkirât** (Bağdat 1957). **4. Süleyman Fâik, er-Risâletü'l-muqaddese** (Bağdat 1963, Türkçe'den). **5. Me'mûn Bek b. Bîke Bek, Müzekkirâtü Me'mûn Bek b. Bîke Bek** (Bağdat 1980, Şekûr Mustafa ile birlikte). İsmet Parmaksızoğlu'nun "Kuzey Irak'ta Osmanlı Hakimiyeti'nin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları" adlı makalesinin (*TTK Bellekten*, XXXVII/146 [1973], s. 191-230) tercümesidir. Erdelân Kürt Emirliği'nin başlangıçtan Me'mûn Bey zamanına kadar siyasî tarihiyle ilgili olup *Şerefnâme*'de ve dönemin diğer eserlerinde geçmeyen birçok şahıs ve yer adının zikredilmesi dikkat çeker. **6. Bağdâd el-cennetü'l-âmire** (Bağdat 1998). İlk bölümü Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sindeki "Bağdâd Behişâbâd" adlı kısmın, ikinci bölümü Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-a'lâm*'ındaki Bağdat

maddesinin tercümesidir. 7. Tevfik Vehbî, *Dinü'l-Kürd el-ğadîm* (henüz neşredilmemiştir). Rûzbeyânî'nin hacimli makalelerinden bazıları şunlardır: "İmâretü Benî Ayyâr ve ħukûmetühüm fî ħarbi İrân min sene 380 li'l-hicre ħattâ sene 510 h." (trc. Muhammed el-Melâ Abdülkerîm, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Kürdi*, V, 1977, s. 479-508); "Dînever ve meşâhîruhâ" (trc. Muhammed el-Melâ Abdülkerîm, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Kürdi*, VI, 1978, s. 543-591).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Emîn Zekî, *Târîhu's-Süleymaniyye* (trc. Cemîl Bendî Rûzbeyânî), Bağdad 1370/1951, tercüme edenin mukaddimesi, s. 5-10; K. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, I, 269; Kemal Mazhar Ahmed, *Tarihin Tarihi: Kürtlerde Tarih, Tarihte Kadın* (trc. Abdullah Babek Pışderi), İstanbul 1997, s. 88-89, 205, 216, 217; Sabân Nûrî el-Merzûk, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn ve'l-küttâbi'l-İrâkıyyîn: 1970-2000*, Bağdad 2002, II, 102-103; VII, 131; M. Ali es-Suveyreki, *Mu'cemü a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 602; Hilâl Nâci, "er-Rûzbeyânî, Muħammed Cemîl Bendî", *Mv.AU*, X, 454-458; Kerîm Şârezâ, "el-Bâħîş ve'l-mütercim ve'l-mü'erriħu's-şehîd

Muħammed Cemîl Bendî er-Rûzbeyânî: 1913-2001" (<http://www.sotakhr.com/2006/index.php?id=6744>); Târik Kârîzî, "el-Mü'erriħu'r-râħîl Melâ Cemîl Rûzbeyânî... Kırâ'e müceze fî sîretîhi" (<http://www.sotakhr.com/2006/index.php?id=14171>); Ömer Ali Şerîf, "Muħammed Cemîl er-Rûzbeyânî... el-Allâme ve'l-mütercim ve'l-mü'erriħu'l-mevsûf", <http://www.sotakhr.com/2006/index.php?id=2007> (15.01.2016); Feleküddin Kâkâîl, "Fe'sün meħûlün heşemet re'se mü'erriħin kürdiyyin", *eş-Şarku'l-evsaħ*, sy. 8185, <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=19&article=36889&issueno=8185#.VNud42AcRrQ> (26.04.2001).

AHMET ÖZEL